

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ TABLET ARŞİVİNDEKİ SON ÇALIŞMALAR

Muazzez ÇİG - Hatice KIZILYAY

Takriben 70 bin tableti ihtiva eden İstanbul Arkeoloji Müzelerinin tablet koleksiyonu ilk teşekkülünden bugüne kadar üç safha arzeder. İlk devre 1888 senelerinden itibaren Mezopotamya'nın güneyinde kâin eski Nippur şehri harabelerinde yapılan hafriyatlardan çıkan tabletlerin, 1883 de neşredilen Asarı Atika Kanununa göre müzeye gelmesi ile başlar ve 1937 senesine kadar devam eder. Bu devre içinde müzeye Mezopotamya'da Adab, Assur, Kiş, Lagaş, Nippur, Puzrişdagan, Sippar, Şuruppak, Umma, Uruk ve Anadolu'da Hattuşaş ve Kaniş olmak üzere 12 şehir harabesinde yapılan kazılardan fasılalarla tabletler gelmiştir. Bu tabletlerin çok azı hafirler tarafından işlenmiş ve bir kısmı da yine hafriyat yapan müesseseler tarafından konserve edilmiştir (1). İkinci devre hâlen Leiden Üniversitesi profesörlerinden olan Dr. Kraus'ın 1937 de yalnız tabletlerle meşgul olmak üzere tâyin edilmesi ile başlar ve 1950 de yine onun ayrılması ile nihayet bulur. 1940 da da bu makalenin müellifleri Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin ilk mezunu olarak Dr. Kraus'ın çalışmalarına bilfiil iştirak etmişlerdir. Tabletlerin esas olarak ele alındığı devir 1937 den itibaren başlamış sayılabilir. Bu seneler zarfında tabletler yığın halinde olmaktan kurtulmuş, büyük bir kısmı konserve ettirilmiş, bazı koleksiyonların tasnif, tanzim, katalog ve envanterleri yapılmış veya başlanmış, neşriyat işleri ele alınmıştır (2). 1950 de Dr. Kraus'ın ayrılması ile üçüncü devre başlamıştır ki, işte

(1) Türk Tarih Arkeologya Dergisi Sayı: V, s. 221, 1949.

(2) Türk Tarih Arkeologya Dergisi Sayı: V, s. 221, 1949.

asıl mevzuumuzu teşkil eden çalışmalar bu devreye aittir.

Tasnif, tanzim, envanter, katalog ve neşriyattan ibaret olan bu çalışmalar esas itibariyle üç koleksiyon üzerine teksif edilmiştir: Bunlardan birincisi arşivin tablet adedi bakımından en zengin olan Lagaş koleksiyonudur. Güney Mezopotamya'daki Tello hüyüklerinde yapılan hafriyatlardan gelmişlerdir. Bu hafriyatlar Fransız devleti himayesi altında 1894, 1898, 1900 de Sarzec tarafından, 1903, 1904 de Cros tarafından yapılmıştır. Adetleri tahminen 40 bin kadar olan bu tabletlerin 11 bini hafriyattan çıkarıldığı zaman hafirler tarafından kısmen kopya, kısmen katalog halinde neşredilmiştir (3). Bu neşriyatın elde edilememesi ve dolapların kifayetsizliği yüzünden bu tabletler konserve edilmeksizin yığın halinde duruyordu. Son zamanlarda bu neşriyatın ve icabeden dolapların temini ile bu iş ele alındı ve bir taraftan konservasyona hazırlık olmak üzere, diğer taraftan tabletlerin durumunu anlamak maksadiyle bunlar numara sırasına göre tanzim edildi. Tanzimden önce uzun bir zaman çekmelerde yığın halinde duran bu tabletlerin hemen yarısının eksik olduğu zannediliyordu. Halbuki tanzimden sonra vaziyetin böyle olmadığı meydana çıktı. Vakıa birçok numaralar eksik gibi görünüyorsa da buna mukabil üzerlerinde numaraları silinmiş veya dağılmış tabletler mevcuttur. Bu tabletler yapılan listelerden edinilen neticeye göre hemen hemen eksik numaraları tamamlayacak durumdadır. Vaktiyle gayet basit bir şekilde envanterleri yapılan bu Lagaş grubu tabletleri arasında

(3) Inventaire des Tablettes de Tello I-V, Paris.

menşeleri müsadere olarak gösterilen eski ve yeni Babil devirlerine ait bir miktar tablet vardır. Bunlar meyanında 9 adet Sumer edebî metnini ihtiva eden tabletin de mevcut olduğu görülmüş, ehemmiyetlerine binaen neşredilmek üzere kopya edilmişlerdir. Bu grubun ikinci kısmı 30 bin kadardır. Hepsinin 1937 den sonra konserve yapılmış, 1950 senesine kadar da yarısı, eski Sumer, Akkad, III. Ur olmak üzere devirlerine ve eb'adlarına göre tasnif edilmişti. 1950 senesinden sonra mütebakisi yani 15 bin adedinin bu şekilde tasnifleri tamamlanmıştır. Bundan sonra III. Ur devrine ait küçük boy tabletlerin daha derin tasnifi ele alınmıştır. Bu tasnifte esas muhteviyattır ki, muhteviyatları aynı olan tabletler de sene isimlerine göre kronolojik olarak sıralanmışlardır. Bu şekilde tasnifi yapılan 9200 adet küçük boy tabletin muhteviyatları devlet idare teşkilâtına ait teslim ve tesellüm makbuzları, devlet varidat ve sarfiyatına ait kayıtlar, devletin çalıştırmış olduğu memurlara ve işçilere ücret olarak verdiği gıda maddelerini gösterir vesikalar, etiketler ve notlardır. Bunlar arasında çok az bir yekûn tutan Sumer mektuplarına ait parçalar da mevcuttur. Bu tasnifte neşredilmiş III. Ur devri kral sene isimlerine varyant teşkil edecek 50 kadar sene ismi ile iki yeni sene ismi tespit edilmiştir. Bu tanzim sayesinde muhteviyatı aynı olan tabletler sene sıralarına göre bir grup halinde birbirini takip eden numaralar alacaklar, bu suretle hem katalog kolaylıkla yapılabilecek, hem de her kralın zamanına ait vesikalar toplu olarak işlenebilecektir. Bu şekilde tanzim edilmiş olan tabletler üzerlerine muhteviyatlarını ve kral isimlerini gösterir etiketler konmak suretiyle kutular içinde kendilerine mahsus dolaplar içine yerleştirilmektedir.

Üzerinde çalışılan ikinci koleksiyon Puzrişdagan grubudur. Bu tabletlerin çıkmış olduğu Puzrişdagan namındaki eski şehrin harabelerini saklayan hüyükün bugünkü ismi "Drehem"dir. Yeni Sumer devrinde kurulan bu şehir yüz sene kadar Sü-

mer devletinin hayvan toplama merkezi olarak varlığını korumuştur. Bu harabede metodik bir şekilde hafriyat yapılmamış, yalnız köylüler orada burada açtıkları çukurlardan elde ettikleri tabletleri satmışlardır. 1883 de Âsarî Atika Kanunundan sonra resmî makamlar tarafından yakalananlar müsadere edilerek müzeye getirilmişlerdir. Bu hüyüğe çok yakın olan ve eski Umma şehri harabelerini saklayan Coha hüyükü vardır. Burada da hafriyat yapılmamış, aynı şekilde köylüler tarafından tabletler çıkarılmış ve satışa arz edilmişlerdir. Bu iki şehrin tabletleri şekil ve yazı itibariyle birbirine çok benzemektedir. Bu benzeyişleri ve yakın yerden çıkılmaları dolayısı ile tabletler karışık olarak ya satın alınmış veya müsadere edilmişlerdir. İşte bu yüzden adetleri 5 bin kadar olan ve müzemize müsadere yoluyla gelmiş bulunan bu tabletler menşe itibariyle karışık olarak bulunuyordu. Halbuki İstanbul tablet arşivinin en büyük hususiyeti her şehirden gelmiş tabletlerin ayrı bir koleksiyon halinde muhafaza edilmiş olmasıdır. Bunun için bu iki koleksiyona ait tabletlerin menşelerine göre ayrılması lâzımdı. Bu tabletlerin şekilleri birbirine benziyorsa da muhteviyat bakımından yekdiğerinden tefriki mümkündür. Zira her iki şehirde ayrı ayrı ay ismi kullanılmıştır. Tabletlerin hemen hepsinde sene ismi yanında ay ismi de bulunmaktadır. Pek tabii olarak Puzrişdagan ay isimlerini taşıyan Puzrişdagan'dan, diğerleri de Umma'dandır. Bundan başka muhteviyat itibariyle de birbirlerine benzemezler; çünkü Puzrişdagan hayvan toplama merkezi olduğu için buradaki tabletler yalnız hayvanların ve hayvanlara ait maddelerin teslim, tesellümüne sarfiyatına ait kayıtları ihtiva etmektedir. Vaktiyle bu iki grubun ayrılma işine başlanmışsa da araya giren bazı işler dolayısı ile bir müddet fasıla verilmişti. 1952 senesinde Finlandiya'lı Profesör A. Salonen birkaç ay için arşivdeki bazı tabletlerle meşgul olmağa gelmişti. Kendisine bu grup üzerinde çalışma teklifi yapılarak bu iş müştereken

ele alındı. Neticede 850 tablettan 725 inin Puzrişdagan menşeli olduğu tesbit edildi. Bunların ölçülerini, halihazırdaki durumlarını, tarihlerini, muhteviyatlarını gösterir bir katalog kısmı ile metinlerin transkripsiyonları ve indekslerinden ibaret bir kitap hazırlanmış ve Finlandiya'da basılması henüz bitmiştir (4).

Çalışmaların teksif edildiği üçüncü koleksiyon Nippur koleksiyonudur. Eski Nippur şehri Mezopotamya'nın güneyinde Niffer hüyükünün altında bulunmaktadır. Orada 1888 den 1900 senelerine kadar Amerika'nın Pennsylvania Üniversitesi tarafından Hilprecht ve Hayns Peter'in idaresi altında 4 defa hafriyat yapılmış ve bu kazılardan 17 binden fazla tablet müzeye getirilmiştir. Diğer yarısı da Philadelphia Üniversite Müzesine götürülmüştür. Eski Nippur şehri bir Sumer kültür merkezi olması ve 2 bin sene kadar varlığını koruması dolayısı ile asırlar boyunca yazılmış vesikaları ihtiva eden devlet arşivlerini, nesilden nesile intikal eden aile arşivlerini, ilmi ve edebî eserlerle dolu olan kütüphaneleri sinesinde barındırmakta idi. Bu sebepten bu koleksiyona ait tabletler mevzu ve tarih itibariyle çok mütelevvi olup uzun devirlerin içtimai, iktisadi, siyasi hadiselerini, ilmi ve fikri hareketlerini bize toplu olarak aksettirmektedirler. Bozuk olanlar hariç 13212 numarası ihtiva eden bu koleksiyon Dr. Kraus tarafından ele alınarak tasnif edilmiş olup büyük bir kısmının katalogu yapılmıştır. Müsterek bir çalışma ile de kat'î bir şekilde yerleştirilmiştir. Konservasyon, tasnif, tanzim ve kısmen katalogu yapılmış olan bu grubun müzelik eşya defterine kaydı ile neşriyat işi kalmıştır ki, bu iki iş birden ele alınarak bugün 8500 adedi envanter defterine kaydedilmiş bulunmaktadır.

Neşriyat işine gelince: devir ve muhteviyat bakımından çok önemli olan tablet-

(4) M. Çiğ, H. Kızılay, A. Salonen, İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Puzrişdagan Metinleri, Kısım I, No. 1 - 725; Die Puzrişdagan-Texte der Istanbul Archäologischen Museen Teil I: Nrr. 1-725, Helsinki 1954.

lerin neşri çok mühimdir. Zengin tarihi vesikaları ihtiva eden bir arşivin hiç şüphesiz en mühim vazifesi tarihe yeni kaynak teşkil edecek vesikaları biran evvel alâkahlara neşir yoluyla takdim etmesidir. Halbuki diğerlerinde olduğu gibi bu koleksiyonda da hafirlerin yaptığı birkaç tablet neşriyatı hariç uzun seneler işlemeden kalmıştır. Bu gruba ait toplu olarak müzemiz tarafından yapılan ilk neşriyat 1953 de tab'ı biten Eski Babil hukukî vesikalarıdır (5). 1952 de tamamlanan ve bu sene Türk Tarih Kurumu tarafından basılması deruhde edilen Eski Babil zamanına ait Nippur'dan çıkmış iki okul kitabının rekonstrüksiyonu bu gruba ait ikinci neşriyat olacaktır. Bu kitaplar ilk mektebe başlayan Sumer talebelerinin basit işaretleri öğrendikten sonra kullanacakları el kitapları mahiyetindedir. Pek tabii olarak bunların bütün metni vaktiyle büyük bir tablet üzerine yazılmış ise de böyle bir tablet şimdiye kadar bulunmuş değildir. Fakat talebelerin bu kitaptan kısmi olarak yaptıkları kopyaları ihtiva eden yüzlerce tablet parçası mevcuttur. Bu parçalarda birbirini takibeden yazılı kısımlar arkaya eklenerek sıralanmak suretiyle csas kitabın rekonstrüksiyonu yapılmıştır. Bu rekonstrüksiyon sayesinde uzun zamandanberi mahiyetleri pek anlaşılamiyan tabletlerin sırrı çözülmüş, bu suretle bunların Sumer mekteplerinde okutulan kitaplar olduğu meydana çıkmış, aynı zamanda bundan 4 bin sene evvel bu mekteplerde müptedi çocuklar için kullanılan öğretim tarzı da anlaşılmiştir.

Nippur koleksiyonunun en mühim metin gruplarından biri de Sumer edebî metinleridir. Yazılışları Milâttan evvel 1900-1700 tarihleri arasına isabet eden bu vesikalar Sumerler siyasi hayattan çekildikten sonra kaleme alınmış olmalarına rağmen Sumer edebiyatının en olgun çağını arzetmektedirler. Bunlar sayesinde

(5) M. Çiğ, H. Kızılay, F. R. Kraus, Eski Babil Zamanına ait Nippur Hukukî Vesikaları, Altbabylonische Rechtsurkunden aus Nippur İstanbul 1952.

biz Sumerlerin ruhî hayatına nüfuz edebiliyor, onların edebî kudretlerini, zengin hayallerini açık olarak görebiliyoruz. Tarihte yazılı olarak bulunan en eski edebî kompozisyonlar olmalarına rağmen olgun bir düşünüş, derin bir hayal kudretinin mahsulüdürler. Mevzuları ilâhiler, destan, mitoloji, atasözleri, hikâyeler, edebî mektuplar ve şiirlerden ibaret olan bu vesikaların çok şükür ki, büyük bir kısmı müzimizdedir, ve adetleri 1200 kadardır. Hemen hemen bu miktara yakın bir kısmı da Philadelphia Üniversite Müzesinde bulunmaktadır. Bunun için bu iki koleksiyonun müştereken işlenmesi ve neşredilmesi icabetmektedir, zira birinde olan bir parça çok defa bir diğerinde olan parçayı tamamlamaktadır. Bu mevzua ait müzimizde toplu olarak ilk çalışmalar Philadelphia Üniversite Müzesinde bulunan Profesör S. N. Kramer tarafından 1937 de başlanmış ve neticesi olarak "S. N. Kramer, İstanbul Eski Şark Müzesindeki Sumer Edebî Metinleri—Sumerian Literary Texts from Nippur, In the Museum of the Ancient Orient at İstanbul, The Annual of the American Schools of Oriental Research, Vol. XXIII, 1943-1944" isimli kitap neşredilmiştir. Bundan sonra 1946, 1951, 1954 de mezkûr profesör tekrar gelerek bu işe devam etmiştir. 1951 den itibaren biz de bu çalışmalara iştirak ettik, bu suretle bu mühim metin grubunun biran evvel neşredilmesi mümkün olacaktır. Mezkûr profesör şimdiye kadar 500 tabletin kopyasını yapmıştır. Profesörün 1951-1952 senesi çalışmalarının en mühim semerelerinden birisi takriben milâttan evvel 2050 de yaşamış olan III. Ur sülâlesi kurucusu Kral Urnammu'ya ait bir kanun mecmuasıdır (6). Bu, şimdiye kadar bulunan kanunların en eskisi olup Sumerler tarafından kaleme alınmıştır. Halbuki şimdiye kadar bilinen en eski kanun Samilere aitti. Ne yazık ki, tek nüsha olup yalnız müzimizde

bulunan bu tablet çok kırıktır. Ancak kanunun giriş kısmı ile asıl kanun maddelerini ihtiva eden kısmın pek azı mevcuttur. Giriş kısmında Kral Urnammu'nun tanrılar tarafından nasıl kral yapıldığı, onun yaptığı siyasi icraat, dahildeki içtimai reform anlatılmakta bundan sonra kanun maddelerine geçilmektedir. Çok azı tamam olan bu maddelerden anlaşıldığına göre Samilerde görülen kısasa kısas Sumerlerde yoktur. Yapılan bir cürüm para cezası ile tazmin edilmektedir. Bu mühim metinlerden diğer biri de Sumer atasözlerini ihtiva eden kitaptır. Bu mevzua ait iki büyük tablet ile talebeler tarafından esas tablettan kopya edilmiş birçok küçük tablet parçaları vardır. En büyük tablet 180 kadar atasözünü ihtiva etmektedir. Fakat çok kırıktır. Bu atasözlerinden bazılarının halihazırda kullandığımız atasözlerine çok uyduğunu görüyoruz. Bundan ya bunların Sumerler zamanından bugüne kadar devam ettiğini veya Sumerlerin de modern insanlar gibi düşündüklerini kabul etmemiz icabeder. Meselâ: "çok el evi yapar, fakat çok mide evi yıkar" darbimeseli pekâlâ bizdeki "çok el işde, az el aşda" darbimeseline uymaktadır. Bunlardan başka tarafımızdan kopyaları yapılan ilâhiler vardır ki, bunlar tanrılara veya krallara hitaben onların meziyetlerini ve iyiliklerini tebarüz ettiren methiyeler şeklinde ve müzik refakatinde terennüm edilmek üzere kaleme alınmışlardır. 1951-1952 de bu tertip ilâhilerden 59 tanesinin kopyası yapılmış ve bir kısmı "BELLETEN, cilt XVI, sayı 63 s, 345", "Orientalia Vol. 21, nova Series, Fasc. 2; Vol. 22 Fasc. 2" neşredilmişlerdir. Bu tarihten sonra edebî metinlerin 600'e yakın mütebaki kısmının kopyaya hazırlık olmak üzere transkripsiyonları yapılmış ve 250 adedinin de kopyaları tamamlanmıştır. Bugün İstanbul arşivinde bulunan bu çok mühim grubun en büyük kısmı neşre hazır vaziyettedir. Bunların neşrinden sonra Sumer edebiyatına birçok yenilikler ilâve imkânı hâsıl olacaktır. Bunlardan başka yine Nippur koleksiyonunda bulunup oldukça büyük yekûn

(6) S. N. Kramer, Urnammu Law code, with appendix by A. Falkenstein (reprinted private circulation from Orientalia NS 23 (1954)).

teşkil eden III. Ur devri hukukî vesikalarından neşredilmek üzere 250'si kopya edilmiştir. Bunlar mektuplar, mahkeme zabıtları, tesellüm makbuzları, satış ve istikraz mukaveleleri ve notlardan ibaretir.

Bu koleksiyonlar üzerindeki çalışmalardan başka Kiş, Kaniş, koleksiyonlarının numara sırasına göre tanzimi, 5000'e yakın Nippur tabletinin üzerine numaralarının yazılması, menşeleri karışık olarak

bulunan 2000 tablettten 800'ünün menşelerinin tâyini yapılmıştır. Bunlar arasında Eski Babil Devrine ait yeni tarihleri ihtiva eden tabletler bulunmuş, bunlar neşir için hazırlanmışlardır.

Bugün zengin tarih hazinesi teşkil eden İstanbul Arkeoloji Müzeleri tablet koleksiyonu modern bir arşiv haline gelmiş ve bu sahada çalışmak isteyenlere kapısını memnuniyetle açmaktadır.